

Syrjäinen linnoitus

Kajaanin linna osana Suomen puolustus suunnitelmia 1720-luvulla

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Kandidaatin tutkielma

16.5.2018

Henri Antti

Sisällysluettelo

Johdanto	3
1. Linnoitus	7
1.1 Linnoituksen funktio	7
1.2 Kajaanin linna	8
1.3 Koillinen etuvartio	10
2. Kaikkein alamaisin suunnitelma	13
2.1 Tukeva jalansija	13
2.2 Makasiinit	14
2.3 Löwen ja Kajaanin linna	16
2.4 Puolustuskomissio vastaa	17
Loppulause	19
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	21
Liitteet	23

Johdanto

Kajaanin linna sai alkunsa, kun kuningas Kaarle IX antoi vuonna 1604 käskyn rakentaa kaksi linnaa suojaamaan Suomen pohjoisia osia. Toinen näistä sai nimen Oulu ja toinen Kajaani.¹ Kajaanissa rakennustyöt aloitettiin vuonna 1604 silloisen Wuohenki-kosken saarelle ja aivan Ämmän putouksen eteen.² Alue oli tuolloin reitti, jota pitkin Venäjän Karjalasta tehtiin ryöstöretkiä Pohjanmaalle. Kajaanissa ei ollut kaupunkia, vaan uudisasutusta, jota Ruotsin kruunu oli kehottanut ottamaan alueen asuttavakseen 1550-luvulta lähtien. 1570-luvulla Ruotsin ja Venäjän välit olivat äityneet sodaksi, ja 1574 sota oli ulottunut Kajaaniinkin, ja alue käytännössä autioitunut. Tämä 25-vuotinen sota ja sitä seurannut Täyssinän rauha olivat kuitenkin vakiinnuttaneet rajan Oulujärven itäpuolelle, ja Kajaanin alueesta tuli tunnustetusti Ruotsin valtakunnan osa.³ Sota ilmeisesti myös korosti Kajaanin asemaa Pohjois-Pohjanmaan etuvartiona, koska kuningas oli niin myötämielinen rakentamaan sinne linnan, kun paikallinen Klemetti Eerikinpoika tuli Tukholmaan sitä pyytämään.⁴

Linna menetti merkityksensä Stolbovan rauhan jälkeen vuonna 1617, jolloin silloinen kuningas Kustaa II Adolf keskitti huomionsa Keski-Eurooppaan. Rakennustyöt jäivät vaiheeseen. Myöhemmin linnasta tuli osa Pietari Brahen vapaaläänitystä, jolloin rakentamista jatkettiin. Kuitenkin jo saman vuosisadan lopulla Kaarle XI:n aikana oli puhetta Kajaanin linnan hävittämisestä tarpeettomana.⁵ Hänen turvallisuuspolitiikassaan Ruotsin pääuhka oli Tanska. Suomi oli vain metsäinen rajavyöhyke, jonka kautta tapahtuvaa hyökkäystä pidettiin mahdottomana ja sen suurempaa puolustamista suurin piirtein hyödyttömänä.⁶

Suuren Pohjan sodan aikana Kajaanin linna jäi saarroksiin ja antautui lopulta viimeisenä vuonna 1716, minkä jälkeen venäläiset räjäyttivät linnan sen omilla ruutivarastoilla. Sodan jälkeen Ruotsi alkoi taas pyrkiä jaloilleen ja 1720-luvun aikana Venäjän rajaa pyrittiin jälleen vahvistamaan. Kuitenkin, kun sota Ruotsin ja Venäjän välillä jälleen

¹ Vartiainen 1931, 45–47.

² Gebhard 1890, passim.

³ Huurre 1986, 246–248.

⁴ Vartiainen 1931, 45; Huurre 1986, 248–249.

⁵ Huurre 1986, 428.

⁶ Mickwitz & Paaskoski 2005, 18–22.

syttyi vuonna 1741, Kajaanin linnassa ei ollut miehitystä nimeksikään ja se antautui täysin taistelutta.⁷

1600-luvun aikana Ruotsin sodat keskittyivät pääasiassa rannikolle. Lännessä oli jatkuva taistelu tanskalaisia vastaan Skånessa ja Norjan rajalla. Ruotsilla oli myös omistuksia Pohjois-Saksassa. Idässä varsinaiset sotatoimet keskittyivät Baltiaan ja Suomenlahden rannikolle, missä sodittiin sekä puolalaisia että venäläisiä vastaan. Suomen asema osana valtakuntaa toisaalta lujittui, mutta sen puolustaminen jäi yhä enemmän taka-alalle, ja Tukholma ikään kuin humaltui sotilaallisesta voimastaan, joka vielä 1700-luvunkin alussa vaikutti horjumattomalta. Minkäänlaisen itäisen puolustuksen valmistelu tai kehittäminen ei ollut agendalla kuin vasta suuren Pohjan sodan jälkeen. Silloin Ruotsi kohtasikin sekä ulkoisen että sisäisen uhan. Vanha vihollinen, Venäjä, oli voimistunut, ja lisäksi Ruotsissa oli myös sisäistä kuohuntaa. Ruotsin uusi parlamentaarinen hallinto jakoi maan jyrkästi kahtia niihin, jotka eivät vielä hyväksyneet suurvalta-aseman menetystä sekä myös niihin, jotka näkivät ystävälliset Venäjä-suhteet Ruotsin valtakunnan elinehtona.⁸

Miten Kajaanin linna sitten sijoittui tähän kaikkeen? Se oli kaukana pohjoisessa. Voisipa jopa sanoa että valtakunnan koillispuolella. Se oli syrjässä ja sodan jäljiltä raunioitunut, eikä siihen oltukaan Tukholmasta kiinnitetty huomiota Kaarle IX:n päivien jälkeen. Jonkinlaisia aloitteita Kajaanin linnan kunnostamiseksi kyllä tehtiin, mutta todisteet puhuvat puolestaan, kuinka hyvin tuumasta ryhdyttiin toimeen. Myöhemminkään linnaa ei kunnostettu. Nykyään on jäljellä enää raunio valtatie alla.

Tämän tutkimuksen tehtävänä on selvittää, miten Kajaanin linna huomioitiin, kun puolustusta ryhdyttiin järjestämään suurta Pohjan sotaa seuranneena vuosikymmenenä. Tarkastelen sen rakennetta sekä sijaintia ja paneudun myös siihen, mikä ylipäätään oli linnan funktio sodankäynnissä 1700-luvulla. Tavoitteena on myös sijoittaa Kajaani isommalle kartalle, kun sen strategista merkitystä pohditaan. Tutkimus on jaettu kahteen pääluokkaan, joista ensimmäisessä taustoitetaan historiallista tilannetta. Ensimmäinen pääluokka avaa vähän linnoitusta osana aikansa sodankäyntiä ja kertoo tarkemmin nimenomaan Kajaanin linnan rakenteesta ja merkityksestä. Toisessa pääluvussa keskityn kenraalimajuri Löwenin muistioon ja avaan sen pääideaa yrittäen samalla pohtia, miten se olisi voinut koskea Kajaanin linnaa.

⁷ Gebhard 1890, passim.

⁸ Mickwitz & Paaskoski 2005, passim; Gullberg & Huhtamies 2005, passim.

Lähteinäni käytän *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745* -teokseen sisällytettyjä, puhtaaksikirjoitettuja, asiakirjoja. Ne käsittävät muun muassa muistioita sekä kirjeitä varsinkin kenraali Berndt Stackelbergilta, joka toimi tuohon aikaan Suomen joukkojen ylipäällikkönä. Erityisen tärkeä on myös kenraalimajuri Axel Löwenin muistio vuodelta 1723, jossa hän esitteli linnoitussuunnitelmia. Samanlaisia suunnitelmia Löwen lähetti puolustuskomissiolle pitkin 1720- ja 1730-lukuja, mutta ne eivät toteutuneet kuin osaksi. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745* on 1930-luvulla koottu ja sen sisältö koostuu pääasiassa Tukholman valtiopäivillä vuosina 1721–1741 käsitellyistä Suomeen liittyvistä puolustussuunnitelmista. On otettava huomioon, että teos ei täten kata kaikkia suunnitelmia, mitä Ruotsissa tehtiin tuona aikana ja tuotiin julki. Suomi oli tuolloin taantuvan suurvallan osa, joten päätökset sen tulevaisuudesta tarkasteltiin ja pantiin toimeen Tukholmasta. Tämän tähden Kajaanin linna on nähtävä osana Ruotsin valtakuntaa, eikä vain Suomea.

Linnan rakenteesta kertoo yksi *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745*:n sisällytetty raportti, jonka tukena käytän Hannes Gebhardin kertomusta *Kajaanin linnasta*. Se esiintyi 1800-luvun loppupuolella Suomen muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomuksessa. Gebhard käytti lähteinään asiakirjoja Riksarkivet’sta ja viittaa usein Kaarle Castrénin aiempaan tutkimukseen Kajaanin läänistä. Teokseen on liitetty muun muassa kopio linnan pohjapiirroksista.

Tutkimuskirjallisuutena on jopa hieman vanhahkoja teoksia Kajaanin ja sen läänin historiasta. Mukana on myös kohtuullisen tuoreet tutkimuskokonaisuudet Suomen asemasta Ruotsin itäisenä puoliskona 1600- ja 1700-lukujen *Itärajan vartijat* -sarjasta. Myös vuodelta 1919 oleva *Suomen puolustuskysymys ison- ja pikkuvihan välisenä aikana*, jonka on kirjoittanut EINAR JUVELIUS, auttaa ymmärtämään, miten maailma keikahteli 1720-luvulla. Historiallista taustaa varten käytän Weilin+Göösien kustantamaa *Suomen Historia 3* -teosta. Varsinaista aiempaa tutkimusta tuhoutumisen jälkeiseen Kajaanin linnaan liittyen ei valitettavasti juurikaan ole, joten suurin osa sen lopulliseen kohtaloon liittyen on omaa tulkintaani.

Kun Uudenkaupungin rauha syyskuussa 1721 astui voimaan, Ruotsi oli ollut sodassa yhtäjaksoisesti jo kolmatta vuosikymmentä. Venäjän lisäksi Ruotsi oli sotinut myös Tanskaa, Iso-Britanniaa ja Preussia vastaan. Kaikkien niiden kanssa oli tehty erilliset rauhat, joissa Ruotsi menetti alueitaan Pohjois-Saksassa ja tullivapauden

Juutinraumassa, mutta sai kuitenkin rahallista korvausta.⁹ Venäjän kanssa tehty rauha oli Ruotsille raskain, sillä se menetti Viipurin, Käkisalmen sekä koko Baltian.¹⁰ Uusi itäraja alkoi Virolahden pitäjältä koilliseen päin, kaarteli niin, että Kirvu jäi Ruotsille ja Parikkala Venäjälle ja nousi sitten Jänisjärveltä pienen portaan kautta Porajärvelle, mistä se jatkui pohjoiseen niin kuin aikoinaan oli sovittu Stolbovan rauhassa.¹¹ Epäilemättä Venäjä halusi enemmän alaa uuden pääkaupunkinsa, Pietarin, suojaksi. Erityinen kiistakapula oli Viipurin kohtalo, mutta Ruotsin oli luovuttava vanhasta rajalinnoituksestaan.¹²

Maaherra Stierncrantzin maalaili muistiossaan synkkää kuvaa tulevasta. Hänen mukaansa Ruotsin rajanaapurit saivat nyt makua valloituksesta, ja uusi sota olisi väistämätön. Ruotsin tulisi vahvistaa asemaansa solmimalla liittolaissuhteita ja saatava pikimmiten Suomen rykmentit ja laivasto pelottamaan mahdollisia valloittajia.¹³

Ruotsin puolustuksen järjesteleminen ei kuitenkaan ollut yksinkertaista. Absoluuttinen monarkia oli antanut myöten parlamentaariselle hallinnolle Ruotsissa, eikä kuningas voinut enää määrätä sotilasprojektien rahoituksesta mielijohteisesti. Suurvalta-aikana kaikki valtakunnan varat oli saatettu kanavoitua armeijan järjestelyyn, mutta nyt sotilaallinen menestys korvautui byrokraattisen tehokkuuden tavoittelulla. Valtiopäivillä päättivät tietenkin aateli, varakkaimmat porvarit sekä piispat. Suomi oli pinta-alaansa nähden suorastaan aliedustettu.¹⁴ Vaikka revanssihenkisiä löytyi joka oksalta, Arvid Hornin johtama myssypuolue pysyi vallassa ja suitsi sotaa lietsovaa puoliskoa.¹⁵ Horn ajoi rauhaa ylläpitävää ulkopoliittikkaa, jonka kulmakivenä olivat liittolaissuhteet. Vuonna 1724 solmittiin jopa Ruotsin ja Venäjän välinen 10-vuotinen puolustusliitto.¹⁶

⁹ Tyrkkö 1948, 19; Halila et al 1985, 292.

¹⁰ Kangas 1996, 142.

¹¹ Halila et al 1985, 295.

¹² ks. liite 1.

¹³ Ote maaherra Per Stierncrantzin muistiosta 1723. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745*

¹⁴ Mickwitz & Paaskoski 2005, 75.

¹⁵ Juvelius 1919, 5–6.

¹⁶ Mickwitz & Paaskoski 2005, 87; Juvelius 1919, 6.

1. Linnoitus

1.1 Linnoituksen funktio

1700-luvulla hyökkäyssota oli trendikkäin sotaoppi, ja sitä painotettiin. Pääajatus oli, että kun omat sotajoukot saattoivat toimia vihollisen maaperällä, oltiin voitolla. Puolustussota ei ollut kunniakasta.¹⁷ 1720-luvun raporteista voi nähdä, että jo pelkkä ajatuskin siitä, että ryhdyttäisiin puolustamaan, oli vastenmielistä. Huomattuaan venäläisen laivaston varustautuvan kahdeksan kuukauden muonatarpeilla, kenraali Stackelberg pyytää ”kaikkein nöyrimmin”, että Vehkalahdessa, Lappeenrannassa ja Helsingissä valmisteltaisiin edes jonkinlaiset linnoitteet, jonne joukot voitaisiin koota.¹⁸ Kaiken lisäksi se oli taistelumielialaa laskevaa sekä kurjisti oman maan oloja, kun linnoituksia täytyi pitää valmiudessa vihollista varten, joka ei välttämättä ollut edes tulossa.¹⁹ Ehkä juuri tämän takia Kaarle XII oli jatkanut Venäjälle, vaikka Nevan suisto oli vihollisen käsissä ja myöhemmin hyökkäsi Norjaan, vaikka Suomi oli venäläisten miehittämä.

Puolustussota vaati taitoa ja hyvää tilannearviointia. Omia joukkoja tuli säästää, eikä sijaa epäonnistumisille ollut omalla maaperällä. Kenraalit, jotka olivat useimmiten henkilökohtaisesti vastuussa taisteluiden lopputulemasta, mieluummin menettivät armeijan rajojen tuolla puolen kuin aluetta rajan tällä puolen. Mitään yleispätevää puolustusoppia ei ollut, vaan sotateoreetikot kehottivat kenraaleita spontaaneihin liikkeisiin, jos jonkin alueen puolustus oli myönnetty heidän harteilleen. Tavoitteeksi tuli kääntää puolustautuminen mahdollisimman nopeasti hyökkäämiseksi, sillä helpointa sodassa oli joutua tappiolle puolustaessa.²⁰ Puolustamaan piti ryhtyä vain alivoimaisena. Muun muassa ranskalainen sotamarsalkka Folard näki, että puolustautumaan ryhdyttiin vain pakon edessä, silloin kun vihollisella oli yliote. Hänen mukaansa se oli ”surkuteltava tila”, jossa vihollista täytyi väistellä ja kierrellä. Sellainen näkyisi myös rivimiehissä, jotka ryhtyisivät näkemään itsensä jo puoleksi lyötyinä, kun taisteluun lopulta ryhdyttiin.²¹

¹⁷ Mickwitz & Paaskoski 2005, 15; Juvelius 1919, 8.

¹⁸ Ylipääällikkö Suomessa B. O. Stackelberg kuninkaalle. Turku 26.3.1723. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: I, 1721–1745*.

¹⁹ Mickwitz & Paaskoski 2005, 15.

²⁰ Mickwitz & Paaskoski 2005, 15–16; Juvelius 1919, 8–9.

²¹ Juvelius 1919, 8.

1700-luvulla kuitenkin hyökkäyssodankäynnin lisäksi oli yleistynyt niin sanottu makasiinisota. Sen kehittäjänä pidetään ranskalaista sotaministeri Louvois'ta, joka järjesti sotajoukkojen muonituksen kiinteillä varastoilla huoltokuormastojen sijaan. Näissä makasiineissa säilytettäisiin ase- ja ampumatarvikkeiden lisäksi viljaa. Armeijat toimisivat korkeintaan viiden päivän marssin päässä makasiineista ja huoltoreitin varrelle perustettaisiin leipomo, joka mahdollistaisi viljan muuttamisen leiväksi, ennen kuin se saavuttaisi armeijan.²²

Linnoitus edellytti kolmea luonnon suomaa seikkaa. Tarvittiin hyvä ilmasto, puhdasta vettä sekä sellainen paikka, jonka lähellä ei ollut korkeampia maastonmuotoja. Tämä tarkoitti etupäässä sitä, ettei tykinkantaman päässä ollut kukkulaa, jonka päältä olisi voitu ampua linnoituksen muurien yli.²³ Sen funktio näyttää olleen toimia etupäässä kokoontumispaikasta, josta sotaretki voitaisiin aloittaa sodan alkaessa. Sodan aikana se olisi huoltopiste sen kautta kulkevalle sotaväelle, mutta missään tapauksessa sen puolustukseen ei pitäisi tuhlata joukkoja, jos puolustus olisi turhaa.²⁴

1.2 Kajaanin linna

1600-luvulla käytyjen voitokkaiden sotien seurauksena Ruotsi oli voimainsa tunnossa ja tuodittautunut uskoon Venäjän heikkoudesta. Koillisrajan puolustus oli jätetty takalalle ja alueen kiistojen katsottiin päättyneen, kun ortodoksit oli ajettu Venäjän puolelle. Linnoituksia ei ollut kunnostettu tai vahvistettu.²⁵ Kajaanin aluetta ei nähty enää tärkeänä rajamaana, sillä Karjalan kannaksella Viipuri ja Käkisalme ottivat aina iskut vastaan.²⁶ Länneemmän Suomen linnat, kuten Kajaani, Häme ja Turku, olivat päässeet rapistumaan jo ennen suuren Pohjan sodan alkua.²⁷ Näistä Kajaanin alueen puolustus, kuten muidenkin Sisä-Suomen läänien puolustus, perustui vapaajoukkoihin. Se oli nostoväkeä, joka koostui paikallisista, ylläpidettiin paikallisvaroin ja oli paikallisten upseereiden kouluttamia.²⁸ Kajaanin linnan puolustuksesta vastasi Kajaanin vapaakomppania, jonka tehtävänä oli asettaa 150 miestä linnan varuskunnaksi, jos kutsu niin kävi.²⁹ Lisäksi pitkin Karjalan rajaa vallitsi jo pitkään jatkunut rajarauhan perinne.

²² Juvelius 1919, 10–11.

²³ Juvelius 1919, 15; Kenraalimajuri A. Löwenin muistio 1723. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745*.

²⁴ Juvelius 1919, 9.

²⁵ Gullberg & Huhtamies 2005, 162.

²⁶ ks. liite 2.

²⁷ Juvelius 1919, 23.

²⁸ Gullberg & Huhtamies 2005, 154.

²⁹ Juvelius 1919, 24.

Kun Ruotsi ja Venäjä sotivat, se ei ikinä koskettanut Kajaanin seutua välittömästi. Kauppaintressit olivat molemminpuoliset, ja Kajaanin sekä Pohjois-Karjalan suolatilanne oli pitkään kokonaan Solovetskin tuonnin varassa. Kajaanilaiset ja karjalaiset jatkoivat kaupankäyntiä normaalisti, vaikka olivatkin varuillaan.³⁰ Ruotsi ei siis ollut odottanut joutuvansa taistelemaan Suomen kamaralla, ja tämä todennäköisesti sekoitti koko kenraalikunnan pasmat, kun Venäjä miehitti valtakunnan itäisen puoliskon niin perusteellisesti.

Vuonna 1724 everstiluutnantti Gründel raportoi Kajaanin linnasta seuraavasti:

Linna on varustettu yhdellä neliskanttisella ja kahdella pyöreällä tornilla - - kaksi siltaa, 62 ja 71 kyyn. pituisia, jotka sijaitsevat kaksin puolin linnaa. Joella, joka ympäröi linnan, on etu, ettei se jäädy ankarimpanakaan talvena - - syvyys pohjoispuolella on 16 jalkaa ja eteläisellä 10 jalkaa, kun on nousuvesi, ja silloin kun on lasku(vesi) laskee se 3 jalkaa. - - itäpuolella on kivenmurikoiden täyttämä korkea putous, joten yksikään laiva ei voi tulla sieltä linnaan. - - Ämmän putous on 11 kyyn. korkea - - täten ei laiva pysty kulkemaan ylös- eikä alaspäin.³¹

Samanlaisen kuvan linnan muodoista saa myös Gebhardin kuvauksesta. Hän mainitsee myös kaksi ovea, jotka olivat veden tasalla tornien juuressa ja joita käytettiin todennäköisesti venekulun helpottamisessa.³²

Sodan loputtua Kajaani oli aavekaupunki. Sen rakennukset oli poltettu viimeistä taloa myöten, väki oli paennut piilopirtteihin tai jopa Länsipohjaan. Jäljelle jääneet asukkaat oli vuonna 1716 vangittu ja viety Venäjälle. Linnasta oli jäljellä enää kiviröykkiö. Sodan jälkeen kajaanilaisia kuitenkin alkoi palata kotiseudulleen ja jälleenrakennus alkoi.³³

Oliko Kajaanin linna sitten turha? 1700-luvun aikaan sodan painopiste vaikuttaa olleen etelässä, Suomen rannikkoseudulla. Kajaanin linna ei pysäyttänyt venäläisten

³⁰ Gullberg & Huhtamies 2005, 154–156.

³¹ ”Slättet är försest med ett fyrkantigt ock tvenne runda torn - - tvenne bryggor af 62 och 71 al:rs längd, som ligger på tvenne sidor slättet. Strömmen hvilket slottet omgifver, gafver den förmån att intet i hårdaste vintern vattnet fryser - - djupt på deb birra sudab är 16 fot och den södra 10 fot när högt vattn är, och då lägst är blifwer det 3 fot lägre. - - östra sidan är med stenklippor uppfylt högt fall så att inga fartyg kan utföre till slottet ankomma. - - Fallet Emmen är 11 all:r högd - - derföre inga fartyg hvarken upp eller nedföre passera.” Everstiluutnantti L. Gründel’n selvitys Kajaanin matkastaan. Hamina 15.4.1724. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745.*

³² Gebhard 1890, 11.

³³ Tyrkkö 1948, 23–24.

hyökkäystä Pohjanmaalle, mutta toisaalta linnalla oli myös toinen tarkoitus. Se antoi suojaa Oulujärven seudun asukkaille, ja siinä se toisaalta onnistuikin sarkasodan aikana, kun venäläiset vuonna 1712 hävittivät Kajaanin eteläisen puoliskon. Tuolloin kaupungin väki pääsi kuitenkin linnan turviin, eivätkä ryöstelijät uskaltaneet käydä muureja uhmaamaan.³⁴ Kajaanin linnaa ei ollut unohdettu myöhemminkään, sillä vuonna 1731 salainen valiokunta teki selvityksen, missä se kehotti ryhtymään Kajaanin linnan kunnostukseen.³⁵ Valtiopäivillä kuitenkin päätettiin, ettei linnoitustöitä tarvitsisi jatkaa Haminan ja Lappeenrannan tultua valmiiksi, joten pelkkä ylläpito riittäisi jatkossa.³⁶

1.3 Koillinen etuvartio

Suurvaltopoliittisesti Kajaanin lääni linnoineen oli hyvin merkityksettömässä asemassa. Tästä kertoo sekin, että seudun puolustuksesta vastasivat vapaajoukot. Tukholmasta ja Moskovasta – sittemmin Pietarista – käsin katsottuna Kajaani oli syrjässä. Tämän pohjoisen periferian valtaamista ei nähty olennaisena, ja edellisen sodan aikana seutu olikin vain hävitetty ja jätetty sitten vaille minkäänlaista valtiovaltaa.³⁷

Kajaanin linna oli siinä mielessä huonossa asemassa, ettei sinne vienyt kunnollista maareittiä. Se on ehkä yksi syy, miksi linna antautui suuressa Pohjan sodassa vasta viimeisenä. Suuren sotajoukon ja varsinkin tykkien raahaaminen epätasaisessa maastossa ei todennäköisesti ollut vaivansa arvoista. Vuoden 1716 piirityksenkin aikana venäläiset toivat tykkinsä Oulun suunnalta.³⁸ Vielä vuonna 1819, kun keisari Aleksanteri I vieraili Kajaanissa, sinne ei vienyt kunnollista tietä.³⁹ 1600-luvun alussa kuninkaalta asti tuli määräys raivata itään päin tietä, joka parantaisi kaupankäyntiä karjalaisten kanssa, mutta ilmeisesti siitä ei tullut mitään.⁴⁰

Itse linna oli lähestulkoon voittamaton. Se sijaitsi saarella, vuolaan joen keskellä ja putouksen edessä. Linnaan vei vain kaksi siltaa, yksi molemmilta rannoilta, mikä vähensi puolustettavan alan lähes minimiin. Vaikka vihollisen onnistuisi romauttaa osa muurista, se joutuisi silti etenemään siltoja pitkin. Kesäaikaan joen virtaus teki veneiden

³⁴ Huurre 1986, 255–257.

³⁵ Salaisen valiokunnan selvitys kuninkaalle. Tukholma 25.5.1731. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745*.

³⁶ Juvelius 1919, 106.

³⁷ ks. liite 1.

³⁸ Mickwitz & Paaskoski 2005, 59.

³⁹ Ekman 2011, 214.

⁴⁰ Vartiainen 1931, 52–53.

tai lauttojen käytöstä hankalaa, eikä se jäänyt umpeen edes talvella,⁴¹ mutta esimerkiksi vuoden 1716 piirityksen aikana, joka tapahtui tammi- ja helmikuussa, venäläiset pyrkivät lähestymään muureja rakentamalla rynnäkkösilloja.⁴² Linnan suurin heikkous olivat varmasti kuitenkin juuri ne samaiset sillat, jotka tekivät siitä niin vaikeasti valloitettavan. Sillat toimivat molemmin päin. Jos vihollinen sai molemmat rannat haltuunsa, eivät linnan puolustajat pystyneet murtautumaan ulos.

Ympäröivä maasto antoi myös suojaa, sillä ilman kunnollista maa- tai vesitietä sinne oli työlästä kuljettaa piirityksessä tarvittavaa tykistöä. Löwen huomauttaa, että nopeasti liikkuvat kasakkaosastot saattoivat taittaa pitkiäkin välimatkoja huonosta maastosta huolimatta. Ne eivät kuitenkaan kuljettaneet mukanaan tykkejä, eivätkä ne täten voisi ottaa haltuunsa linnoitusta kuin ylläköllä.⁴³ Tällaista itse asiassa yritettiinkin Kajaanin linnaa vastaan vuonna 1715, mutta valppaat vartiomiehet pysäyttivät hyökkäyksen jo vastarannalle.⁴⁴ Kasakat eivät siis voineet käydä linnoitusten kimppuun, mikä taas johti siihen, etteivät he voineet ottaa alueita haltuunsa. Useimmiten he joutuivatkin perääntymään takaisin vakinaisten joukkojen läheisyyteen. Kasakoiden liikehdinnän tehokkuudesta kertoo sekin, että 50-päinen osasto ryöväsi Matarengin pitäjää Tornionjoen länsipuolella tammikuussa vuonna 1717 ja suuntasi saman tien vielä pohjoiseen, missä se ryösti Köngäksen ruukin Pajalassa. Se retki päättyi, kun matarengiläiset väijyttivät joukon paluumatkalla ja tappoivat viimeiseen mieheen.⁴⁵

Vaikuttaa siltä, että sodan luonteen muututtua uudelle ajalle siirryttäessä, Kajaanin linna todella menetti merkitystään valtakunnallisessa mittakaavassa. 1700-luvulla valtiot sotivat pääasiassa aluevaltauksien toivossa ja ryöstö- ja hävitysretket harvinaistuivat. Toki, kuten sarkasota ja vuoden 1737 ryöstöretki osoittivat, näitäkin vielä tapahtui. Kapteeni Troliin, silloinen Kajaanin linnan komendantti, kirjoitti raportin seudulle suunnatuista ryöstöretkistä. Hän teki pyynnön edes jonkinlaisen puolustuksen järjestämisestä.⁴⁶ Kajaanin linna oli kuitenkin varsin keskiaikainen linnoitus, jonka päätarkoituksena oli ollut vakauttaa Ruotsin valta alueella, antaa turvallisuuden tunne paikallisväestölle ja pelottaa ryövärijoukkoja.

⁴¹ Everstiluutnantti L. Gründel'n selvitys Kajaanin matkastaan. Hamina 15.4.1724. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745.*

⁴² Mickwitz & Paaskoski 2005, 60.

⁴³ Kenraalimajuri A. Löwenin muistio 1723. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745.*

⁴⁴ Vartiainen 1931, 438.

⁴⁵ Törmänen, ”Isovihan päivät tammikuussa 1717” (art.) *Meän Tornionlaakso* 3.8.2017.

⁴⁶ Kapteeni D. Troliin Pohjanmaan maaherralle, kreivi C. Frölich'lle. Kajaani 13.12.1738. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745.*

Kajaanista ei voinut hyökätä juuri mihinkään. Lähin merkittävä kohde oli Solovetskin luostari, joka oli 1600-luvun mittaan vaurastunut suolakaupalla.⁴⁷ Strategisesti, tulevassa hyökkäyssodassa, Solovetskiin hyökkääminen ei olisi ollut merkityksellistä. Kajaania olisi täten tuskin käytetty ryhmittymispisteenä offensiiville.

⁴⁷ Gullberg & Huhtamies 2005, 155.

2. Kaikkein alamaisin suunnitelma

Axel Löwen oli ruotsalainen linnoitusupseeri ja 1730-luvulla vähän aikaa myös Suomen joukkojen ylipäällikkö.⁴⁸ Stackelbergin määräyksestä hän ryhtyi suuren Pohjan sodan jälkeen analysoimaan uuden itärajan puolustusta. Jo vuonna 1723 Löwen laati muistion, jossa hän listasi ajatuksiaan Suomen puolustamisen järjestämisestä. Linnoitusupseerina Löwen antoi luonnollisesti painoa linnoituksille, jotka vihollisen oli pakko valloittaa, jos mieli edetä maitse, mutta hän toi myös esiin niiden hyödyt hyökkäyksessä, joka todennäköisimmin suuntautuisi Venäjälle. Hän huomauttaa Suomen luonnon toimivan jo osana puolustusrakennelmaa. Sen ”vuoret, suot, järvet, joet, metsät ja solat” muodostavat niin sanottuja pullon kauloja, jonne sijoitettu vahva ja ajan tasalla oleva linnoitus pysäyttäisi vihollisen. Muistiossa huomautetaan, että moiset luonnonbarrikadit antavat myös taloudellista etua, sillä vihollinen ei kykene hyökkäämään suon tai järven yli tehokkaasti. Näin ollen oikeaan paikkaan rakennettu linnoitus tarvitsee vain yhden raskaasti puolustetun sivun.⁴⁹ Tässä Löwen on samoilla linjoilla kuin aikansa sotateoreetikot, jotka tuntuivat suorastaan paheksuvan resurssien tuhlaamista täydellisiin linnoituksiin. Oli paljon parempi, että maastonmuotoja käytettiin hyödyksi, kuin että rakennettaisiin symmetrinen linnoitus avomaalle.⁵⁰ Toki Löwen myöntää, että edellisen sodan kokemusten valossa linnoitukset vaikuttivat hyödyttömiltä hyökkääjän pysäyttämiseksi, sillä merta hallitseva vihollinen saattoi siirtää sekä joukkoja että sotatarvikkeita pitkin rannikkoa, mikä luonnollisesti teki sisämaan linnoitukset turhiksi.⁵¹ Siinä on ehkä yksi syy, miksi Kajaanin linna valloitettiin vasta viimeisenä.

Lähes kaikki *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745*:een sisällytetyt mietinnöt Suomen puolustuksesta noudattelevat päälinjoiltaan samoja ajatuksia, kuin mitä Löwen esitteli muistiossaan 1723, joka sitten myöhemmin hyväksyttiin lähes sellaisenaan 1739.⁵²

2.1 Tukeva jalansija

Löwen korosti rannikon pitämisen tärkeyttä, mitä Suomeen tulee. Valtakunnan itäinen osa joutuisi heti eristykseen, kun ruotsalaisjoukot hylkäisivät sen rannikon. Hän muistuttaa näin käyneen viime sodassa, jolloin ruotsalaisten sotajoukkojen oli täytynyt

⁴⁸ Mickwitz & Paaskoski 2005, 88–89.

⁴⁹ Kenraalimajuri A. Löwenin muistio 1723. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745*.

⁵⁰ Juvelius 1919, 11–12.

⁵¹ Kenraalimajuri A. Löwenin muistio 1723. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745*.

⁵² Mickwitz & Paaskoski 2005, 91.

vetäytyä sisämaahan, koska minkäänlaista rannikkopuolustusta ei ollut. Näin ollen Löwen haluaa rakennuttaa rannikolle linnoitettuja satamia.⁵³ Hän tarkoittanee tällä, että suurimmat satamakaupungit ympäröitäisiin muurilla ja sinne asetettaisiin pysyvä varuskunta.⁵⁴

Linnoitukset piti Löwenin mukaan rakentaa sellaisiin paikkoihin, missä ne olisivat sataman yhteydessä. Vuorovaikutussuhteessa linnoitukset turvaisivat sataman, kun taas satamat mahdollistaisivat linnoituksen huollon mereltä. Lisäksi viestiyhteys linnoituksen ja pääkaupungin välillä olisi huomattavasti nopeampi ja varmempi. Missään tapauksessa niitä ei tulisi rakentaa sellaiseen paikkaan, jonne ei kulje vesitietä.⁵⁵

Linnoitukset tulisi varustaa kestämään vähintäänkin vuoden mittainen piiritys, koska vielä 1720-luvulla talvijäät estivät laivaliikenteen täysin. Huoltoa estäisi sään lisäksi venäläisten kaleerilaivasto. Siksi Löwen ehdotti myös, että Ruotsi sijoittaisi omia kaleerilaivueita näihin uusiin linnoituksiin. Hän kaavailee myös Järvi-Suomen alueelle kaleerilaivueita, jotka mahdollistaisivat joukkojen ja tarvikkeiden nopean siirtymisen ympäri aluetta. Hän myös esittää kanavien kaivamista, jotta kaleerien liikehdintä olisi vapaampaa.⁵⁶

2.2 Makasiinit

Löwenin suunnitelmasta saattaa nähdä Louvois'n näkemystä myötäilevää ajattelua. Paitsi rannikolle, myös sisämaahan oli tarve perustaa linnoituksia ja ainakin yksi ”päälinnoitus”⁵⁷. Nimeltä Löwen mainitsee Hämeen linnan, josta sittemmin sellainen tulikin.⁵⁸ Tällaiset päälinnoitukset toimisivat päämajoina⁵⁹ armeijoille. Niihin kokoonnuttaisiin ja niissä varustauduttaisiin sotaretkelle. Joukko-osastot kykenisivät majoittumaan muurien turvaan, huoltamaan ja lepäämään, kun alueella taisteltiin. Niihin myös peräännyttäisiin, jos armeija kärsisi tappion taistelukentällä, minkä mahdollisuuden Löwen sivumennen tuo julki. Ajan kunniakäsitys ei tukenut sellaisen suunnittelua. Sotateoretikot olivat sitä mieltä, että sotilaat taistelivat rohkeammin,

⁵³ Kenraalimajuri A. Löwenin muistio 1723. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745.*

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Kenraalimajuri A. Löwenin muistio 1723. ”Capital fästning”.

⁵⁸ Haapala 2007, 124.

⁵⁹ Kenraalimajuri A. Löwenin muistio 1723. ”Place d’armes”.

mikäli heille ei olisi turvapaikkaa, minne perääntyä.⁶⁰ Päälinnoituksiin olisi tarkoituksenmukaista sijoittaa varikko tykistöä varten ja suuret ruoka- sekä varustevarastot. Näin ollen sisämaan linnoitukset suojelisivat makasiineja ja täten auttaisivat huoltoyhteyksien järjestämisessä sinne, minne laivat eivät kulkeneet.⁶¹ Tässä mielessä Kajaanin linna olisi ollut luonnollinen ratkaisu päälinnoitukseksi. Se sijaitsi itärajalta, alueella joka oli tuohon aikaan melko autonominen, ja niin kaukana sisämaassa, että huoltoa ei voitu järjestää vesitse kuin Oulusta käsin. Se taas olisi ollut hyvinkin aikaa vievää eikä välttämättä turvallista. Toisaalta Kajaanin linna oli pieni, eikä sitä voitu laajentaa sen saaristoisen sijainnin vuoksi. Sinne ei olisi mahtunut kovinkaan suurta armeijaa. Lisäksi, kuten Löwen toteaa, Suomen hallinta ratkaistiin sen rannikolla, eikä sisämaan korvessa.

Sen lisäksi, että rannikkolinnoitukset varmistivat Ruotsin armeijalle jalansijan edes jossain rannikolla, ne tukisivat sodankäyntiä merellä kuten sodankäyntiä maalla. Ne toimisivat sotalaivojen turvasatamina ja kokoontumispaikkoina. Niiden turvasta sotalaivat voisivat uhata venäläisiä kuljetusaluksia pitkin Itämeren. Lisäksi venäläinen laivasto ei ulottaisi toimintaansa Suomenlahden ulkopuolelle, sillä se ei uskaltaisi jättää selustaansa laivastoa, joka voisi hyökätä paluumatkan aikana.⁶² Ilmeisesti vuonna 1723 Suomen rannikolla ei ollutkaan yhtään vakinaista laivasto-osastoa, vaan ne kaikki purjehtivat Kanta-Ruotsin satamista.

Toinen muistio, joka käsiteltiin samoihin aikoihin puolustuskomissiossa, myötäilee Löwenin suunnitelman päälinjoja. Kenraalimajuri von Dahlheimin suunnitelmassa itärajan strategiset pullon kaulat täytyi linnoittaa, jotta viholliset eivät voisi vain ohittaa linnoituksia surutta. Hänen muistionsa on tosin enemmän laivastoon painottuva. Merta täytyi hallita kahdesta syystä. Ensimmäinen oli, ettei vihollinen voisi käyttää laivojaan linnoitusten kiertämiseen. Toinen oli tarve turvata varma viestintäyhteys Suomen joukkojen ja Tukholman välillä. Linnoituksilla täytyi olla meriyhteys, kuten muun muassa Viipurilla, Riikalla ja Narvalla oli ollut.⁶³ Von Dahlheim oli sitä mieltä, ettei linnoitusta mielellään rakenneta kaupungin lähelle tai ympärille.

⁶⁰ Mickwitz & Paaskoski 2005, 15.

⁶¹ Kenraalimajuri A. Löwenin muistio 1723. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745.*

⁶² Ibidem.

⁶³ Kenraalimajuri B. von Dahlheimin muistio. Tukholma 26.2.1723. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745.*

Löwenin muistiosta voi huomata sen painottavan pistoiskuja. Pienet joukko-osastot ja laivueet hyökkäisivät vihollisen kimppuun, aiheuttaisivat tälle vahinkoa ja perääntyisivät sitten takaisin linnoituksen suojaan. Tämä puolittainen sissisota ei ole sinänsä pelkurimainen ajattelutapa ottaen huomioon, että Venäjällä oli auttamatta suuremmat voimavarat käytössään, ja Ruotsilla oli takanaan hävitty sota. Myöhemmin eläneen preussilaisen, Carl von Clausewitzin, mukaan linnoituksen tehtävä korostuu puolustussodassa, missä se mahdollistaa vihollisjoukkojen sitomisen yhteen paikkaan pitkäksi aikaa. Linnoituksen piirittämiseen tarvittiin lähes poikkeuksetta kaksinkertainen määrä sotilaita puolustajaan nähden.⁶⁴ Löwenkin on sitä mieltä, että hyökkääjä voi ohittaa linnoituksen, mutta se ei ikinä tule hallitsemaan aluetta ja löytää itsensä nopeasti usean vihollisosaston piirittämänä, niin pitkään kuin linnoitukset säilyvät puolustajan hallinnassa.⁶⁵

Lopulta on todettava, kuten Löwen muistiossaan kirjoittaa: on vaikeampi hyökätä maahan, jossa on hyvin varustettuja linnoituksia kuin maahan, jossa ei ole linnoituksia lainkaan.

2.3 Löwen ja Kajaanin linna

Löwen ei suuressa suunnitelmassaan oikeastaan mainitse Kajaania lainkaan. Ainoastaan sen, että Saimaan järviolue päättyy pohjoisessa Kajaanin läänin alueelle. Jotain huomiota Löwen tuntuu vanhalle rauniolle kuitenkin antaneen, sillä vuonna 1724 *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745* sisältää selvityksen Löwenin alaiselta, joka raportoi linnan tilasta. Everstiluutnantti Gründel oli käynyt analysoimassa Kajaanin linnaa Löwenin määräyksestä ja arvioinut jälleenrakennusmahdollisuuksia. Hän ei ollut toiveikas itsensä linnan kunnostamisesta, mutta kehui saarta asemapaikkana, jonne voitaisiin sijoittaa varuskunta.⁶⁶ Vaikuttaisi, että rahat eivät yksinkertaisesti riittäneet. Sekin vähä, mitä oli, suunnattiin Haminan ja Lappeenrannan linnoitustöihin. Toki työhön oli ryhdytty paikallisten toimesta,⁶⁷ mutta vasta 1739 Kajaanin linnaa ryhdyttiin korjaamaan toden teolla, kun venäläiset olivat tehneet ryöstöretkiä alueelle.⁶⁸ Rupeamaan vaikutti todennäköisesti myös uhka uudesta sodasta, kun hattupuolue oli nyt päässyt valtaan. Linnoitusten parantelu ja tarvikkeiden

⁶⁴ Haapala 2007, 124.

⁶⁵ Kenraalimajuri A. Löwenin muistio 1723. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745*.

⁶⁶ Everstiluutnantti L. Gründel'n selvitys Kajaanin matkastaan. Hamina 15.4.1724. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745*.

⁶⁷ Juvelius 1919, 104.

⁶⁸ Gebhard 1890, 25.

siirtäminen lähemmäs sotatoimialuetta liittyi sotavalmisteluihin, ja taustalla vaikutti varmasti myös Löwenin aiemmat selvitykset linnoituksen hyödyntämisestä kokoontumisalueena, josta voitaisiin edetä. Mutta sittenkin Kajaanin linnan kunnostustyöt päättyivät ilmeisesti rahapulaan, eikä siitä ollut mitään hyötyä Hattujen sodassa.

Löwenin muistiossa analysoidaan, että venäläisten päähyökkäys tapahtuisi Suomen eteläisellä kaistaleella, ja sinne Haminan ja Lappeenrannan linnoitukset piti suunnitella.⁶⁹ Vuoteen 1726 mennessä Kajaanin linnalle ei ollut vielä tehty mitään, vaikka joulukuussa 1723 Ruotsin hallitus oli määrännyt kunnostuksesta. Etupäässä ongelmia aiheutti se, ettei paikallisväestö, jonka vastuulla linna oli aina ollut, ollut sodan jälkeen kyennyt ryhtymään linnan kunnostukseen.⁷⁰ Löwen olisi halunnut jokaiseen lääniin oman *place d'armes*'n, joka olisi toiminut alueellisena sotatoimien johtopaikkana.⁷¹ Näin ollen myös Kajaanin linna tuli kuvaan, koska se oli ainoa linnoitus alueellaan.

2.4 Puolustuskomissio vastaa

Löwenin suunnitelmiin tartuttiin vasta 1739, sodan alla, mutta syynä ei suinkaan ollut, että ne olisivat unohtuneet arkistoon. Elokuuta 6. päivänä 1723 puolustuskomissio teki kuninkaalle selvityksen, jossa se totesi, ettei Löwenin suunnitelmaan ole varoja. Ilmeisesti kenraalimajuri oli jopa piirtänyt kartan suunnitelmastaan ympäröidä muurilla Vehkalahti, joka sijaitsee nykyisen Haminan alueella. Komissio oli samaa mieltä, että kaupungin muuri suojelisi sen asukkaita ja kaupankäyntiä paremmin, mutta valtakunnasta ei yksinkertaisesti saataisi tarpeeksi tuloja linnoitustöiden loppuun saattamiseksi. Siksi komissio asettaakin tavoitteeksi rakentaa pienempi linnoitus, mutta kaupungin ympärille voitaisiin valmistaa vähäpätöisempi maavalli. Siten myös säästettäisiin miehistökustannuksissa, joihin komission mukaan suomalaisilla rykmenteillä ei ollut varaa.⁷²

Komissio käsitteli 11. joulukuuta samana vuonna päivätyssä selvityksessä Haminan⁷³ seudun muuttamisesta uudeksi päämajaksi, tai kuten minä sanoisin, operatiiviseksi

⁶⁹ Kenraalimajuri A. Löwenin muistio 1723. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745.*

⁷⁰ Juvelius 1919, 94.

⁷¹ Juvelius 1919, 106.

⁷² Puolustuskomission selvitys kuninkaalle. Tukholma 6.8.1723. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745.*

⁷³ ruot. Fredrichshamn.

keskukseksi, Viipurin päädyttyä venäläisten puolelle rajaa. Ehdotuksia oli saatu, mutta jouduttiin toteamaan, että koko valtakunnassa ei ollut rahaa rakentaa linnoitusta, joka komission mukaan tarvitsisi koko Suomen armeijan miehistökseen. Lisäksi Hamina oli niin lähellä Pietaria ja Baltian venäläistukikohtia, että se vallattaisiin vuodessa ilman, että Ruotsista ehdittäisiin lähettää apua. Silloin koko linnoitus ja sen satamaan tarkoitettu suuri sotalaivasto päätyisi vihollisen käsiin. Lisäksi komissio ei näe, että yksittäinen linnoitus Vehkalahden tai Lappeenrannan välillä voisi pysäyttää maahantunkeutujaa. Siispä esitetään pienempien linnoitustöiden istutusta kaupunkien välille. Löwenin esittämään sisävesilaivastoon komissio suhtautui kuitenkin myönteisemmin.⁷⁴ Ilmeisesti ruotsalaiset kenraalit eivät nähneet linnoituksen arvoa. Komissio tuntuu olleen huolestuneempi siitä, että vähillä rahavaroilla kustannetut linnoitukset päätyisivätkin vallatuiksi ja tulisivat käytetyksi ruotsalaisia itseään vastaan, kuin siitä miten vapaasti vihollinen saattoi edetä linnoittamattomassa maassa.

Todettakoon kuitenkin, että vaikka puolustuskomissio ja salainen komissio parhaansa mukaan jakoivatkin lausuntoja myös Kajaanin linnan kunnostamisen puolesta, vaikuttaisi, että Suomen joukkojen ylipäällikkö oli aina huolestuneempi Pietarin suunnalta tulevasta hyökkäyksestä. 1720-luvulla Ruotsi panosti enemmän rykmenttiensä täydentämiseen ja varustamiseen kuin suurempaa investointia vaativien linnoitusten kunnostamiseen tai rakentamiseen. Tämän takia ne varat, jotka suunnattiin linnoitustyöhön, menivät etupäässä Lappeenrannan ja Haminan valmistamiseen linnoituksiksi, sekä Hämeen linnan ja Turun linnan kunnostamiseen makasiineiksi.⁷⁵ Ironista kyllä, Löwen, josta tuli Suomen joukkojen ylipäällikkö vuonna 1737, ei ollut tyytyväinen Haminassa ja Lappeenrannassa saatuun jälkeen, eikä antanut niille linnoituksen asemaa laatiessaan selontekoa Suomen puolustussuunnitelmasta.⁷⁶

⁷⁴ Puolustuskomission selvitys kuninkaalle. Tukholma 11.12.1723. *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745*.

⁷⁵ *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745 passim*.

⁷⁶ Juvelius 1919, 165.

Loppulause

Suuren Pohjan sodan jälkeen Ruotsi kärsi akuutista rahapulasta, mitä sotaväkeen tulee. Lähteistä ei voida lukea selvästi, minne kaikki rauhansopimuksissa ansaitut rahat olivat päätyneet. Se millä rahalla linnoituksiin tarvittavat materiaalit ja työvoima olisi maksettu, ei näytä huolestuttaneen muistioita laatineita upseereita. Ainoa, joka on ollut ilmeisen huolestunut kustannuksista, oli puolustuskomissio.

Kajaanin linnan pohjoinen sijainti ja metsäinen maastonkuva tekivät siitä vähemmän haluttavan paikan makasiinille. Hyökkääminen Kajaanista käsin olisi ollut vaivalloista, eikä sillä olisi 1720-luvulla saavutettu sellaista sotilaallista voittoa, joka olisi uhannut Venäjän sotaponnisteluja muilla alueilla. Makasiinin sijoittaminen sinne olisi toki ollut järkevää, mutta tuntuu, etteivät Löwen ja kumppanit uskoneet, että vakinaiset armeijat kävisivät taistelua moisessa korvessa. Puolustuskin perustui vapaajoukkoihin, joten vakinaista huoltamista valtakunnan taholta ei tarvittu.

Sodankäynti oli muuttunut enemmän kenttätaisteluihin painottuvaksi, ja linnoitusten merkitys oli muuttunut. Niistä oli tullut varastotiloja ja päämajoja, jotka tukivat sotatoimia ympäröivällä alueella. Linnoituksien ei nähty enää pysäyttävän vihollista, mutta voivan sitä hidastaa ja uhata, jolloin osa hyökkäävästä joukosta joutuisi jäämään piirittämään. Tämä puolestaan heikentäisi pääjoukkoa, jota vastaan pystyttäisiin sitten käymään kenttätaisteluun. Jos linnoitusta ei ollut valloitettu, vaan jätetty selustaan, siitä tuli uhka perääntyvälle armeijalle. Toki, kuten jo mainittu, Suomen rannikon hallitseminen oli pitkälti kiinni myös siitä, kuka hallitsi merta.

Kajaanin linna jäi siis raunioksi, ei siksi että se olisi ollut täysin turha, vaan koska Pietarista tuleva hyökkäys olisi pyyhkäissyt läpi rannikon ja täten eristänyt sisämaan. Moinen hyökkäys olisi katkaissut Kajaanin linnan yhteyden muusta valtakunnasta ja aiheuttanut lopulta sen antautumisen, kuten suuressa Pohjan sodassa oli käynyt. Sen tähden Lappeenranta ja Hamina saivat suurimman painoarvon, vaikkei se paljoa ollutkaan. Rannikkolinnoituksen tärkeys kuultaa kaikista käytettyyn lähteistöön sisällytetyistä kirjeistä. Kaukana sisämaassa sijaitseva Kajaanin linna ei sopinut siihen visioon ollenkaan.

Kajaanin linna oli tarkoitettu paikallisten suojaksi, ja siinä se oli toiminutkin hyvin. Kajaania pyrittiin kunnostamaan paikallisvoimin, ja vaikuttaa, että myös Tukholman taholta suhtauduttiin myönteisesti raunion ehostamiseen ja alueellisen puolustuksen

järjestämiseen. Varoja ei kuitenkaan ollut, tai sitten Suomen ylipäällikkö ei katsonut aiheelliseksi niitä jakaa tuon pohjoisen etuvartion kunnostamiseen. Puolustuksen pääpaino oli joko pysäyttää vihollinen Hamina–Lappeenranta-akselilla tai ainakin säilyttää jalansija rannikolla. Kuten Fredrik Suuri totesi: ”Joka haluaa puolustaa kaikkea, ei puolusta mitään.”⁷⁷

⁷⁷ ”Wer alles verteidigen will, verteidigt nichts.“ Fredrik II, Die Generalprinzipien des Krieges und ihre Anwendung auf die Taktik und Disziplin der preußischen Truppen. Spiegel Online www-sivut.

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I Painamattomat lähteet

Fredrik II Suuri (1748): *Die Generalprinzipien des Krieges und ihre Anwendung auf die Taktik und Disziplin der preußischen Truppen*. Projekt Gutenberg.

<http://gutenberg.spiegel.de/buch/die-generalprinzipien-des-krieges-und-ihre-anwendung-auf-die-taktik-und-disziplin-der-preussischen-truppen-5322/1> (Digitoitu 26.4.2016)

II Painetut lähteet

Meän Tornionlaakso 3.8.2017.

Juva, Einar 1939: *Verteidigungspläne Finnlands 1721–1808: 1, 1721–1745*.

Suomalainen tiedeakatemia, Helsinki.

III Hakuteokset

Halila, Aimo & Paloposki, Toivo & Siikala, Anna-Leen & Pärssinen, Eero & Blomstedt, Yrjö & Avikainen, Paula & Laaksonen, Eero & Pärssinen, Erkki 1985: *Suomen historia: 3, Suomi suurvalta-aikana, suurvallan loppu, kansamuso*. Weilin + Göös, Espoo.

IV Kartat

Haapala, Pertti & Toivo, Raisa 2007: *Suomen historian kartasto*. Karttakeskus, Helsinki.

V Tutkimuskirjallisuus

Ekman, Torsten & Ahti, Martti 2013: *Keisari ja isänmaa: Aleksanteri I : Venäjän keisari, Suomen suuriruhtinas*. Schildts & Söderströms, Helsinki.

Gebhard, Hannes & Heikel, Axel & Neovius, Adolf 1890: *Kajaanin linnasta*. Suomen muinaismuisto-yhdistys, Helsinki.

Gullberg, Tom & Huhtamies, Mikko & Klinge, Marketta 2005: *Itärajan vartijat: 3, 1600-luku*. Schildt, Espoo.

Huurre, Matti & Keränen, Jorma 1986: *Kainuun historia: 1, Esihistoria*. Kainuun maakuntaliitto, Kajaani.

Juva, Einar 1919: *Suomen puolustuskysymys ison- ja pikkuvihan välisenä aikana 1721-1741: Historiallinen tutkimus*. Suomen historiallinen seura, Kokkola.

Kangas, Tomi 1996: *Uudenkaupungin "siunattu" rauha 1721: Suuren Pohjan sodan ja isonvihan päätös*. Uudenkaupungin merihistoriallinen yhdistys, Uusikaupunki.

Mickwitz, Joachim & Paaskoski, Jyrki & Klinge, Marketta 2005: *Itärajan vartijat: 4, 1700-luku*. Schildt, Espoo.

Tyrkkö, Martti 1948: *Kajaanin kaupungin historia: 2, V.v. 1717-1809*. Kajaanin kaupunki, Kajaani.

Vartiainen, A. 1931: *Kajaanin kaupungin historia: 1, Isonvihan loppuun*. Kainuun sanomain kirjapaino oy, Kajaani.

Liitteet

Liite 1: Uudenkaupungin rauhan rajat.

Ruotsin ja Venäjän rajat vuoden 1721 rauhansopimuksen jälkeen. Raidoitettuna alue, jonka Ruotsi joutui luovuttamaan. Kartografisista syistä saaret, kuten Ahvenanmaan saariryhmä, on jätetty huomiotta. Kartasta näkee, että Kajaani oli hyvin pohjoisessa. Lähde: Haapala, 2007.

Liite 2: Linnoitukset

Suomen alueen aktiiviset linnoitukset 1720-40-luvuilla. Viipuri ja Käkisalmi oli menetetty venäläisille. Lappeenrannan ja Haminan rakennustyöt aloitettiin 1720-luvulla, mutta vuoden 1738 selvityksessään ylipäällikkö Löwen ei laskenut niitä linnoituksiksi. Lähde: Haapala, 2007.